

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՀԱՎԱՔ ԳՐԱՑՈՒՑԱԿԸ

ԶԱՐԳԱՐՅԱՆ Տ.Կ., ՂԱԶԱՐՅԱՆ Հ.Կ.

Անդրադարձ կատարելով լրագրության ծագման պատմությանը՝ Գարեգին Լևոնյանը գրում է. «Յուլիոս Կեսարն առաջին հրատարակիչն է հանդիսանում, որովհետև 49-թուին (Ք.Յ.) հրամայեց այսպես կոչուած Acta Romana diurna եւ Acta senatus կանոնաւորապէս խմբագրել եւ հրատարակել»¹: Ապա շարունակում է թվարկել, թե որ ազգերն են հռոմեացիներից հետո զարկ տվել լրագրությանը՝ նշելով չինացիներին (366 թ.), իտալացիներին (1563 թ.), ֆրանսիացիների (1605թ.), շվեյցարացիներին (1609 թ.), ավստրիացիներին (1610 թ.), գերմանացիներին (1612 թ.), անգլիացիներին (1622 թ.), իսպանացիներին (1626 թ.), շվեդներին (1644 թ.), ռուսներին (1703 թ.), և ապա նշում է. «Տասներկուերորդ տեղը գրաւում են Հայերը: Հնդկաստանի Մադրաս քաղաքում հիմնուեց առաջին հայ օրագիրը «Ազդարար» անունով»: Այսպիսով, հայ պարբերական մամուլի պատմությունը սկսվում է 1794 թվականից, երբ Մադրասում Հայր Հարություն Շմավոնյանի ջանքերով հրատարակվում է «Ազդարարը»:

Հայ լրագրության պատմության վերաբերյալ առանձին նյութերի ենք հանդիպում սկսած XIX դարի 40-ական թթ., երբ հրապարակում գտնվող հայ պարբերականների թիվը չէր անցնում մի քանի տասնյակից: Դրանք առավելապես նկարագրական բնույթի նյութեր էին, պարունակում էին տեղեկություններ առանձին լրագրերի կամ լրագրերի փոքր խմբերի մասին, որոնք հիմք էին դնում հետզհետե ավելացող պարբերականների

¹ Լևոնեանց Գ., Հայոց պարբերական մամուլը: Պատմական տեսութիւն սկզբից մինչեւ մեր օրերը (1794-1894), Ալեքսանդրապոլ, 1895, էջ Ա-Դ:

գրանցման և ցուցակագրման գործին²: Դրանք սովորական պարզ ցուցակներ էին, որոնք տպագրվում էին ժամանակին լույս տեսնող պարբերականների՝ «Բազմավէպ» հանդեսի, «Եւրոպա» շաբաթաթերթի, «Փարիզ» թերթի էջերում: XIX դարի վերջին, պարբերականների աճին զուգահեռ, դրանց ուսումնասիրությունը զարգացման նոր փուլ մտավ: Սկսեցին հրատարակվել ոչ միայն պարբերականների լրիվ ցուցակներ, այլև առանձին պարբերականների կամ առանձին աշխարհագրական վայրում հրատարակված պարբերականներին վերաբերող ուսումնասիրություններ, օրինակ, Յարոյի «Հայոց մամուլը Ռուսաստանում եւ Կովկասի մէջ»³, Գ. Գալէմբեարեանի «Պատմութիւն հայ լրագրութեան ի սկզբանէ մինչեւ մեր ժամանակը»⁴, Գ. Լևոնյանի «Հայոց պարբերական մամուլը»¹ և այլն:

Հայ պարբերականների մատենագիտության պատմությունը որակական նոր փուլ է մտել, երբ 1946 թվականից Ալ. Մյասնիկյանի անվան հանրապետական գրադարանում, իսկ այնուհետև նաև ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում ձեռնամուխ են եղել հայ գրքի, իսկ այնուհետև նաև հայ մամուլի ամբողջական մատենագիտական ցանկերը կազմելու աշխատանքներին⁵:

Հարկ է նշել, որ հայ մամուլի երկու խոշորագույն պահոցներ հանդիսացող թե՛ հանրային գրադարանում և թե՛ պետական գրապալատում պատրաստված հայ պարբերական մամուլի մատենագիտության համահավաք ցանկերը զերծ չեն եղել թերություններից, կոպիտ սխալներից և մասնագետների կողմից արժանացել են քննադատության^{6,7}:

Մատենագիտությունը երբեմն դարձել է նաև քաղաքական զենք: Խորհրդահայ մատենագետները զերծ չէին արտերկրում հրատարակված

² **Բաբլոյան Մ.Ա.**, *Հայ լրագրության առաջին պարմաբանները (Պարմա-բանասիրական հանդես (այսուհետև՝ ՊԲՀ), 1981, թ. 2, էջ 119-133)*:

³ **Յարոյ Ն.**, *Հայոց մամուլը Ռուսաստանում եւ Կովկասի մէջ, Թիֆլիս, 1878, 135 էջ*:

⁴ **Գալէմբեարեան Գ.**, *Պարմութիւն հայ լրագրութեան ի սկզբանէ մինչեւ մեր ժամանակը, Վիեննա, 1893, 226 էջ*:

⁵ **Թիրաբեյան Ա.**, *Ալ. Մյասնիկյանի անվան պետական գրադարանը (ՊԲՀ, 1961, թ. 2, էջ 257-263)*:

⁶ **Գասապյան Ն.**, «Հայ պարբերական մամուլի մատենագիտություն (1794-1967)» (համահավաք ցանկ), *կազմեց՝ Ա. Կիրակոսյան, խմբագրություն և առաջաբան՝ Հ. Կոստիկյանի և Հ. Սիլվանյանի, Ե., 1970, 624 էջ (ՊԲՀ, 1974, թ. 4, էջ 220-225)*:

⁷ **Գասապյան Ն.**, *Հայ պարբերական մամուլի բիրյոգրաֆիա, 3 հատորով, կազմեց Հովհ. Պետրոսյան, Հայկական ՍՍՌ պետգրապալատ, Ե., հ. I, 1954, հ. II, 1956, հ. III, 1957 (ՊԲՀ, 1961, թ. 3-4, էջ 307-330)*:

մատենագիտությունները քաղաքական պրիզմայի միջով անցկացնելու հնարավորությունից: Այսպես, վաստակաշատ մատենագետ Մ. Բաբլոյանն իր «**Հայ մամուլի պատմությունը միտումնավոր լուսաբանությամբ**» գրախոսությունում⁸ հիմնովին ջախջախում է Պետրոս Ֆրունճյանի «Հայ մամուլի ծագումն ու զարգացումը և նրա ազդեցությունը հայ նոր գրական լեզվի ու քաղաքական մտքի կազմավորման վրա» խորագրով գիրքը⁹, որը գերմաներեն առաջին ծավալուն աշխատությունն է հայ պարբերական մամուլի մասին, և ներկայացվել է որպես ատենախոսություն Արևմտյան Բեռլինի Ազատ համալսարանին՝ փիլիսոփայության դոկտորի աստիճան հայցելու համար: Բաբլոյանն իր գրախոսությունն ավարտում է այսպես. «Պ. Ֆրունճյանի այս աշխատությունը ըստ էության ծառայում է երկու նպատակի՝ օտար ընթերցողներին ինչ-որ չափով ծանոթացնել հայ մամուլի, լեզվի, հասարակական մտքի պատմությանը և, այդ հենքի վրա, պրոպագանդել այն քաղաքական միտումները, որոնց հիմնական նպատակը սովետահայ մամուլի հասարակական մեծ դերի նսեմացումն է, ծուռ հայելու մեջ ցուցադրելը: Երկու դեպքում էլ Պ. Ֆրունճյանը չի հասել իր նպատակին. միակ բանը, որին նա հասել է, հայ մամուլի պատմության և նրա դերի ոչ գիտական, աղավաղված լուսաբանումն է: Գրախոսվող գրքի երևան գալը մի ավելորդ անգամ շեշտում է հայ դարավոր մամուլի պատմության ամբողջական ուսումնասիրության անհրաժեշտությունը: Սովետահայ գիտնականների առաջնահերթ խնդիրն է ստեղծել հայ պարբերական մամուլի թեկուզ համառոտ մարքսիստական պատմությունը և ներկայացնել ընթերցողների լայն շրջաններին, այն հրատարակելով նաև օտար (եվրոպական) լեզուներով»⁸: Բնական է, որ գրախոսությունն ամբողջովին քաղաքականացված է, կրում է իր ժամանակաշրջանի կնիքը, փորձ է արվում հիմնովին նսեմացնել հայկական սփյուռքի քաղաքական մամուլի ունեցած դերը և նշանակությունը հայության միավորման և լեզվամտածողության պահպանման գործում ու չի կարող համարվել անկողմնակալ:

Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ հայ ազգն ունեցել և այսօր էլ ունի մեծ սփյուռք, և որ ազգային ինքնությունը և լեզուն պահպանելու

⁸ **Բաբլոյան Մ.Ա.**, *Հայ մամուլի պատմությունը միտումնավոր լուսաբանությամբ* (Լրաբեր հասարակական գիտությունների (այսուհետև՝ ԼՀԳ), 1972, թ. 6, էջ 95-100):

⁹ **Froundjian B.** *Entstehung und Entwicklung der armenischen Presse und ihr Einfluss auf die neuarmenische Schriftsprache und die politische Meinungsbildung*, Berlin, 1961, S. 227.

լավագույն միջոցներից մեկը եղել են պարբերականները, զարմանալի չէ, որ գործնականում հայկական բոլոր համայնքներում տպագրվել են բազմաթիվ լրագրեր, շաբաթաթերթեր, հանդեսներ: Կապված հրատարակչական բարդությունների և ֆինանսների սղության հետ՝ այդ պարբերականների մեջ զգալի թիվ են կազմում ձեռագիր և խմորատիպ հրատարակությունները: Որոշ հայկական համայնքներում տպագրվել են հայատառ օտարալեզու պարբերականներ: Նման պարբերականների թիվը մեծ է եղել Թուրքիայում: Բացատրելով սրա պատճառները՝ Ալբերտ Խառատյանը նշում է. «Հայատառ թուրքերեն մամուլի հանդես գալը XIX դ. 40-ական թվականներին պայմանավորված էր Օսմանյան Թուրքիայում թուրքախոս հայ հատվածների առկայությամբ: Լեզվական պատնեշով կտրված լինելով հայ իրականությունից, Արևմտահայաստանի թուրքախոս հայ բազմությունները, այսուհանդերձ, պահպանում էին իրենց ազգային ինքնությունը, իրենց ազգային տարածքի վրա ապրելու և հայ լինելու պատմականորեն ձևավորված գիտակցությունը: Ազգային լեզվի կորուստը այս պարագայում պատմական ճակատագրի անմիջական կնիքն էր. մի դեպքում դավանական համոզմունքների հարկադրված փոփոխությունը (թուրքախոս դարձած հայ կաթոլիկներ), մյուս դեպքում օսմանյան ավանդական միջավայրի լեզվական ու կրոնական ճնշումները էական դեր էին ունեցել նշված հատվածների մեջ մայրենի լեզուն ամբողջովին կամ մասամբ մոռացության տալու գործում»¹⁰:

Ուստի զարմանալի չէ, որ նման լայն աշխարհագրական բաշխվածության պարագայում հայ մամուլի մատենագիտության ցանկացած համահավաք ցանկի կազմումը մանրակրկիտ և տքնաջան աշխատանքի, ուսումնասիրությունների արդյունք է աշխարհի տարբեր գրադարաններում, արխիվներում ու մասնավոր հավաքածուներում: Սա է պատճառը, որ համահավաք մատենագիտական ցանկերը միշտ էլ լի են բացթողումներով ու սխալներով և դառնում են քննադատության թիրախ:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և ավտոմատացման համակարգերի զարգացման ներկա փուլը նոր լուծումներ է առաջադրում մատենագիտական ցանկեր կազմելու հարցում: Թղթային հրատարակություններն իրենց տեղը զիջում են մատենագիտական շտեմարաններին: Մատենագիտական ցանկերին բնորոշ ցուցիչներ կազմելու ծավալուն և բարդ աշ-

¹⁰ **Խառատյան Ա.**, *Հայատառ թուրքերեն մամուլը (1840-1890-ական թթ.)* (ԼՀԳ, 1995, թ. 2, էջ 72-85):

խատանքը դառնում է ավտոմատացված, և խմբագիրների, հրատարակիչների, տպարանների, քաղաքների ու երկրների այբբենական ցանկերն ստեղծվում են համակարգչի միջոցով: Հեշտանում է սխալների վերահսկման և շտկման ողջ շղթան: Հնարավորություն է ստեղծվում հիմնական մատենագիտական գրառումից անցումներ կատարելու խմբագիրների, տպարանների, տպագրավայրերի ցանկերին: Ավելին, հնարավոր է դառնում հիմնական մատենագիտական գրառմանը կցելու պարբերականի ամբողջական լրակազմերը՝ դրանց թվային պատճենների տեսքով: Շատ արդյունավետ է նաև մատենագիտական գրառմանը հավելել տվյալ պարբերականի վերաբերյալ հրապարակված արժեքավոր մենագրությունները, գիտական հոդվածները:

Էլեկտրոնային մատենագիտական ցանկերը, իրենց թղթային համարժեքների համեմատ, ունեն մի շարք առավելություններ.

- Հնարավոր է գրառումներում առկա սխալները և վրիպակները շտկել, ինչ-ինչ պատճառներով բաց թողնված պարբերականները ներառել շտեմարանում, մամուլի նոր վերնագրերի ի հայտ գալու պարագայում դրանք շատ հեշտ ավելացնել շտեմարանում: Այսինքն, նման շտեմարանը **միշտ արդիական է:**

- Հարկ է նշել, որ նման շտեմարանները նաև **վիճակագրական տվյալների հավաքման և տրամադրման** եզակի աղբյուրներ են:

- **Տեխնոլոգիական տեսանկյունից** էլեկտրոնային մատենագիտական ցանկերը համացանցի առկայության պարագայում հասանելի են աշխարհի ցանկացած կետից, օրվա բոլոր ժամերին, տարվա բոլոր օրերին: Թվային պատճեններում բացակա, պատռված կամ վնասված էջեր չեն լինում:

- Լրակազմերի թվային պատճենների առկայությունը լուծում է պարբերական մամուլի **երկարաժամկետ պահպանության խնդիրը**, քանի որ բնօրինակի փոխարեն հնարավոր է դառնում կազմակերպելու ընթերցողների սպասարկումը թվային պատճենների օգնությամբ, ինչպես նաև իրականացնելու մամուլի վնասված էջերի արտատպումը բարձր որակի թվային պատճենից:

- **Հեռուստուցման** միջոցով համալսարանների հումանիտար հոսքերում դասընթացներ պատրաստելիս շտեմարանը կարող է ծառայել որպես կրթական պաշարների եզակի գրադարան:

Նկատի առնելով այս հանգամանքները, ինչպես նաև կարևորելով նախորդ սերունդների մատենագետների կազմած համահավաք ցանկերը մեկտեղելու, լրամշակելու և հանրությանը նորովի տրամադրելու խնդրի կարևորությունը՝ Հայաստանի ազգային և ԳԱԱ հիմնարար գի-

տական գրադարանները 2014 թվականից ձեռնամուխ եղան հայ պարբերականների համահավաք գրացուցակի ձևավորման աշխատանքներին: Համահավաք գրացուցակը ներառում է 1794 թվականից մինչև մեր օրերն աշխարհի տարբեր ծագերում հրատարակված հայատառ պարբերականները և շարունակական հրատարակությունները: Գրացուցակում գրառված են նաև այլալեզու մամուլի այն անվանումները, որոնց բնագրի լեզուներից մեկը հայերենն է: Մասնագիտական քննարկումներից հետո որոշվեց, որ շտեմարանում, բացի թերթերից և ամսագրերից, հարկ է գրանցել նաև տարեգրքերը, տարեցույցները, տեղեկագրերը: Այդ իսկ պատճառով նախագիծը ստացավ «Հայկական շարունակական հրատարակությունների համահավաք գրացուցակ» անվանումը: Շարունակական հրատարակությունները, ըստ հրատարակության բնույթի, բաժանված են՝ թերթ, ամսագիր, տարեգիր, տեղեկագիր, էլ. թերթ և էլ. ամսագիր: Հայատառ օտարալեզու մամուլը, ինչպես նաև խմորատիպ (հեկտոգրաֆիկ), ապակետիպ, ձեռագիր չբազմացված, միօրյա հրատարակությունները ևս ներառված են շտեմարանում: Առանձին քննարկումներ ծավալվեցին, թե մատենագիտական գրառումներին կցված պարբերականների թվային պատճենները ինչ կարգավիճակով պետք է հասանելի լինեն հանրությանը: Ուսումնասիրվեց եվրոպական ազգային գրադարանների, ԱՄՆ Կոնգրեսի գրադարանի, ինչպես նաև ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի հովանու ներքո ընթացող համանման նախագծերի փորձը: Լայնորեն կիրառվող երկու մոդելներից՝ «մատենագիտական գրառումները անարգել հասանելի են բոլորին, սակայն թվայնացված բովանդակությունը հասանելի է միայն բաժանորդագրությամբ» ու «թե՛ մատենագիտական գրառումները և թե՛ թվայնացված բովանդակությունն անարգել հասանելի են բոլորին համացանցին միացված ցանկացած համակարգչից կամ ձեռքի ընթերցիչներից», ընտրվեց երկրորդը: Հիմնական պատճառներից մեկն այն էր, որ եթե հասանելիությունը շտեմարանի ամենաարժեքավոր բաղկացուցիչն՝ թվայնացված բովանդակությանը, դարձվի վճարովի, ապա այն գործնականում անհասանելի կդառնա ուսանողությանը, հայագետների մի ստվար բանակի, ինչպես նաև հանրության լայն խավերին՝ մարդկանց, որոնք հսկայական ներդրում և մասնակցություն են ունեցել այդ պարբերականներից շատերի ստեղծմանը և կայացմանը:

Որպես հեղինակային իրավունքի մոդել՝ ընտրվեց «Ստեղծագործական համայնքներ. CC BY-NC 3.0» արտոնագիրը¹¹: «Հայկական շարունակական հրատարակությունների համահավաք գրացուցակի» ձևավորման աշխատանքների համար հիմք ընդունվեց 2011 թվականից ՀՀ ԳԱԱ հիմնարար գիտական գրադարանի կողմից գիտական հրատարակությունների բնագավառում փորձարկված և ակադեմիական ամսագրերի հրատարակման նպատակով լայնորեն կիրառված «Բաց մատչելիության» սկզբունքը: 2011-2014 թթ. ընթացքում ՀՀ ԳԱԱ բոլոր պարբերականները, սկսած 1940 թվականին հրատարակած «ՍՍՌԽ ԳԱ հայկական ֆիլիալ. Տեղեկագիր» առաջին ամսագրից, արդեն թվայնացված և «Բաց մատչելիության» սկզբունքով տեղադրված էին «Հայկական գիտատեղեկատվական հանգույցում»¹²:

«Հայկական շարունակական հրատարակությունների համահավաք գրացուցակի» ձևավորման ծրագրային միջավայրի ընտրության հարցում նախագծողները կրկին հենվեցին ԳԱԱ հիմնարար գիտական գրադարանում փորձարկված «Բաց/ազատ կողերով ծրագրաշարերի» վրա¹³: Սա ծրագրային ապահովման թողարկման նորարարական ուղղություն է և, ի հակակշիռ առևտրային ծրագրային փաթեթների, առաջարկում է հենց օգտատերերի ջանքերով նախագծված և փորձարկված ծրագրային լուծումներ, որոնք անվճար տրամադրվում են հանրությանը¹⁴:

Նորահայտ պարբերականներ. Ինչպես նշվեց հոդվածի սկզբում, պարբերականների համահավաք մատենագիտական ցանկերն ունեն մի մեծ թերություն, այն է՝ հնարավոր չէ երբեք ներառել բոլոր անվանումները, քանի որ միշտ էլ լինում են բացթողումներ: «Հայկական շարունակական հրատարակությունների համահավաք գրացուցակի» ձևավորման ընթացքում ուսումնասիրվել են մեզ հայտնի բոլոր ցանկերը, նկատի են առնվել առանձին հոդվածներում նշված նորահայտ պարբերականները: Սակայն աշխատանքի ընթացքում մեզ հաջողվեց գտնել մատենագիտական համահավաք գրացուցակներում չարձանագրված պարբերականներ, որոնք ներկայացնում ենք ստորև:

¹¹ <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/>

¹² Հանգույցի համացանցային հասցեն է <http://www.flib.sci.am/arm/node/2>

¹³ <https://opensource.com/resources/what-open-source>

¹⁴ ԳԱԱ հիմնարար գիտական գրադարանը, սկսած 2008 թ., ակտիվորեն ընդգրկված է միջազգային փարբեր նախագծերում, որոնց նպատակն է գրադարաններին տրամադրել կիրառական ուղղվածության «Բաց/ազատ կողերով ծրագրաշարեր»:

«**Մանուկ**», Սպահան, 1931 (աշակերտական ձեռագիր պարբերական)

«**Նոր Բաստիլյ**», Հալեպ, 1927 (քաղաքական բանտարկյալների խմորատիպ պարբերական)

«**Բաբելոն**», Բոստոն, 1919-1921 (սկզբում խմորատիպ, հետո՝ տպագիր), հայատառ ասորերեն ամսագիր:

«**Նինուէ**», Բոստոն, 1927-1928, հայատառ ասորերեն ամսագիր:

Վստահ ենք, որ ժամանակի ընթացքում նորանոր անվանումներ կհաջողվի հայտնաբերել և գրանցել շտեմարանում: Հետևողական աշխատանք է կատարվում մատենագիտական համահավաք գրացուցակներում աստղանիշով նշված¹⁵ պարբերականների թղթային կամ թվային օրինակների ձեռքբերման ուղղությամբ: Այսպես, Աստրախանում 1816 թ. հրատարակված «Արեւելեան ծանուցմունք=Восточныя известія» պարբերականի վերջին՝ 27-րդ համարը ձեռք ենք բերել Աստրախանի երկրագիտական հավաքածուի առցանց գրադարանի կայքից: Ամբողջական լրակազմը գտնվում է Կազանի համալսարանի գրադարանում, որի հետ կնքված երկկողմ պայմանագրի արդյունքում շուտով այդ պարբերականի 1816 թ. լրակազմի թվային պատճենները կտրամադրվեն Հայաստանի ազգային գրադարանին: Ի դեպ, այս պարբերականը արևելահայ առաջին լրագիրն է¹⁶: Հայկազյան համալսարանի Հայկական սիյուռքի ուսումնասիրման կենտրոնը մեզ է տրամադրել 1929 թ. Բեյրութում հրատարակված «Վիլակ» պարբերականի նմանահան (\$աքսիմիլե) օրինակը, որի թվային պատճենը նույնպես տեղադրված է շտեմարանում:

Վիճակագրական տվյալներ. «Հայկական շարունակական հրատարակությունների համահավաք գրացուցակը» առ 01.02.2017 թ. պարունակում է 5772 մատենագիտական գրառում, որից թերթ՝ 2514, ամսագիր՝ 3108, տարեգիր՝ 117, էլ. թերթ՝ 6, էլ. ամսագիր՝ 11, տեղեկագիր՝ 16: Մատենագիտական գրառումների ընդհանուր քանակը պետք է, որ շատ մոտ լինի իրականությանը, և չենք կարծում, որ այս քանակը կենթարկվի շատ մեծ փոփոխությունների:

¹⁵ Կազմողը չի տեսել, այլ գրառել է որևէ աղբյուրի տեղեկատվության հիման վրա:

¹⁶ **Մխիթարյան Մ.Հ.**, Արևելահայ առաջին պարբերաթերթը («Արևելյան ծանուցմունք» շաբաթաթերթի հրատարակության 170-ամյակի առթիվ) (ՊԲՀ, 1986, թ. 4, էջ 63-72):

Շտեմարանը թույլ է տալիս ունենալ հրատարակված մամուլի քանակների բաշխումը՝ ըստ երկրների, քաղաքների, մամուլի տեսակների, խորագրերի և այլն:

Խնդիրներ. Քանի որ հայ մամուլի մատենագիտական ցանկերը պատրաստվում են շուրջ 100 տարի, ապա հարկ է փաստել, որ մամուլի անվանումների հիմնական մասն արդեն արձանագրված և նկարագրված է: Կան առանձին հրատարակություններ, որոնք նվիրված են հայատառ թուրքերեն մամուլին¹⁷: Պատրաստված են նաև հայ մամուլի մատենագիտական ցանկերը՝ ըստ առանձին երկրների, ըստ թեմատիկ ուղղությունների և այլն: XXI դարի առաջին քառորդի հիմնական մարտահրավերներից մեկը, որը ծառայում է հայ գրադարանավարների առջև, մեր կարծիքով, հետևյալն է. պահպանելով հեղինակային իրավունքի նորմերը՝ իրականացնել աշխարհասփյուռ հայ մամուլի լրակազմերի թվայնացումը և դրանք հասանելի դարձնելը համացանցում: Հայ մամուլի խոշորագույն պահոցները աշխարհում համարվում են Հայաստանի ազգային գրադարանը և Վիեննայի Մխիթարյան միաբանությունը: Սակայն մամուլի եզակի նմուշներ են պահվում նաև Պոլսո Պատրիարքության Օրմանեան մատենադարանում, Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսության մատենադարանում, Երուսաղեմի Կյուլպենկյան մատենադարանում, Չմմառի վանքի մատենադարանում, մասնավոր հավաքածուներում: Համատեղ թվայնացման աշխատանքներում Հայաստանի ազգային գրադարանը սերտորեն համագործակցում է բոլոր այս կառույցների հետ՝ ստանալով թվայնացված մամուլի այն նմուշները, որոնք բացակայում են Հայաստանի ազգային գրադարանի հավաքածուներից: Համատեղ ջանքերով արդեն թվայնացված է մամուլի 2 միլիոն էջ, և աշխատանքները շարունակվում են՝ ընդգրկելով նորանոր գործընկերների:

Հաջորդ կարևոր խնդիրը հրատարակությունների վերնագրերի և խմբագիրների ազգանունների գրառումն է այն ուղղագրությամբ, ինչպես որ նշված է իրենց իսկ հրատարակած պարբերականում: Խորհրդային

¹⁷ Հայապատ թուրքերէն գրքերի եւ հայապատ թուրքերէն պարբերական մամուլի մատենագիտություն (1727-1968) = *Ermeni harfli Türkçe kitaplar ve Süreli yayinlar bibliyografyasi (1727-1968) = Bibliographie des livres et de la presse Armeno-Turque (1727-1968) / Ermeni harfli Türkçe kitaplar ve Süreli yayinlar bibliyografyasi (1727-1968) Bibliographie des livres et de la presse Armeno-Turque (1727-1968) Յասմիկ Ա. Սյրեփանեան: Մասնագետ խմբագիրներ՝ Գ. Սյրեփանեան, Ռ. Կոնդակչեան, Ա. Տեր-Սյրեփանեան; Ֆրանսերեն թարգմանությունները՝ Ա. Չարըխչեանի, Լ. Տեր-Սյրեփանեանի. - Istanbul: Turkuaz yayinlari, 2005-651 : լուսանկար; 23 սմ.*

շրջանում հրատարակված մատենագիտական ցանկերը, դժբախտաբար, զերծ չեն թերություններից՝ համատարած բնույթ են կրում վերնագրերի և խմբագիրների ձևախեղված գրառումները: Մեկ այլ խնդիր է խմբագիրների անունների հեղինակավոր գրառումների ստեղծումը: Հայ մամուլում առկա են խմբագիրներ, որոնք պարբերականներ են հրատարակել մինչև 1920 թ. և դրանից հետո՝ արդեն Խորհրդային Հայաստանում: Օրինակ, 1906 թ. Թիֆլիսում հրատարակվող «Կայծ» օրաթերթի գլխավոր խմբագիրը նշվել է Երզնկեան Արամայիս, իսկ Երևանում լույս տեսած «Գյուղատնտեսական կյանք» (1922-1929 թթ.) և «Կարմիր մոծակ» (1926-1927 թթ.) պարբերականներում, ըստ 1922 թ. ուղղագրական ռեֆորմի, նույն անձը գրվել է Յերզնկյան Արամայիս: Նման օրինակներ էլի կարելի է բերել: Հարկավոր է այս խմբագիրների անունների տարընթերցումները հավաքել մեկ մուտքի կետի ներքո:

Այլ դեպք է, երբ նույն անձը, հանդես գալով որպես տարբեր պարբերականների խմբագիր և հրապարակելով հոդվածներ, իրեն նշել է տարբեր ձևերով, ինչպես նաև ունեցել է անվան օտարալեզու տարբերակներ: Սրա լավագույն օրինակն է Հակոբ Սիրունին, որ իր խմբագրությամբ հրատարակած պարբերականներում կամ հրապարակված հոդվածներում նշվել է ամենատարբեր ձևերով՝ Հ. Ճ. (Հակոբ Ճոլոլյան), Հակոբ, Հակոբ Սիրունի (Ճոլոլյան), Ճոլոլեան, Ճոլոլյան, Յ.Ճ. (Ճոլոլեան), Յակոբ, Յակոբ Սիրունի, Յակոբ Սիրունի (Ճոլոլեան), Սիրունի, Սիրունի Հ.Ճ., Сируни Акоп Араkelович, Hagop Djololian Siruni, Hakob Sirouni Jololian, Hakob Siruni Jololian, Jololyan Hakob Siruni, Siruni Hakop Arakeli:

Խմբագիրներից ոմանք ունեցել են նաև ծածկանուններ: Օրինակ՝ Ալեքսանդր Մյասնիկյանը, որ հանդես է եկել նաև Մարտունի կեղծանունով: Այսպիսի անձնանունները պետք է ներառված լինեն մեկ մուտքի կետի ներքո: Դրանով կկարգավորվի անձի անվան տարբերակներից որևէ մեկով փնտրման դեպքում հասանելիության ապահովումը:

Ապագայի պլաններ. «Հայկական շարունակական հրատարակությունների համահավաք գրացուցակը» արդեն կայացած փաստ է¹⁸, և մենք հասկանում ենք, որ դրա կենսունակության ապահովումը պահանջում է հայ մատենագետների ամենօրյա աշխատանք: Հաջորդ խոշորածավալ նախագիծը, որի իրականացման ուղղությամբ Հայաստանի ազգային գրադարանում արդեն սկսվել են նախապատրաստական աշխատանք-

¹⁸ Շտեմարանը հասանելի է համացանցի <http://tert.nla.am/> հասցեից:

ները, «Հայկական պարբերականների հոդվածների վերլուծական նկարագրություններ» շտեմարանի ստեղծումն է: Առանձին պարբերականների համար հոդվածների վերլուծական նկարագրությունների ցանկեր կան հրատարակված: Ավելին, ԳԱԱ հիմնարար գիտական գրադարանում իրականացվել է ԳԱԱ հրատարակված և հրատարակվող բոլոր հանդեսների հոդվածների վերլուծական նկարագրությունների շտեմարանների ձևավորումը: Բոլոր նկարագրություններին կցված են հոդվածների թվային պատճենները: Հայաստանի ազգային գրադարանում ընթացքում են Վահան Թեքեյանի՝ 1915 թ. Եգիպտոսում հիմնադրած «Արեւ» օրաթերթի հոդվածների շտեմարանի ստեղծման աշխատանքները: Ինչպես ԳԱԱ ամսագրերի պարագայում, այս օրաթերթի համար ևս հոդվածների մատենագիտական նկարագրություններին կցվում են դրանց թվային պատճենները:

Հուսով եմք, որ հանրապետության երկու առաջատար գրադարաններում կուտակված փորձը և առկա մասնագիտական ներուժը թույլ կտան սկսելու նման աշխատատար և խիստ պահանջված նախագիծ:

СВОДНЫЙ КАТАЛОГ АРМЯНСКИХ ПЕРИОДИЧЕСКИХ ИЗДАНИЙ

ЗАРГАРЯН Т.К., КАЗАРЯН А.К.

Резюме

История армянской периодики восходит к 1794 г., когда св. отцом Арутюном Шмавоняном в Мадрасе был издан журнал “Аздарар”. На протяжении последних 100 лет в разных странах мира составлялись библиографические списки армянской периодики.

Однако в силу наличия ошибок и неточностей эти списки были подвергнуты строгой критике со стороны библиографов.

Причина проста – армянская периодика издавалась в разных странах мира, экземпляры этих изданий разбросаны по разным библиотекам, арменоведческим центрам и частным коллекциям. В настоящее время создается электронный каталог армянской периодики, обладающий бесспорными преимуществами. В электронном каталоге исправление библиографических ошибок и добавление новых записей производится легко, к

библиографической записи прикрепляются оцифрованные копии подшивок, автоматически создаются вспомогательные индексы редакторов, типографий, городов и стран. Электронный сводный каталог предоставляет в открытом доступе библиографическое описание более 5700 периодических изданий и 2 млн отсканированных страниц. Для ознакомления с библиографическими записями и полными текстами открытого доступа необходимо зайти на интернет портал по адресу <http://tert.nla.am>.

UNION CATALOG OF ARMENIAN CONTINUING RESOURCES

T. ZARGARYAN, H. GHAZARYAN

Abstract

The history of Armenian periodicals is dating back to 1794, when Father Shmavonyan in Madras printed first Armenian magazine 'Azdarar' (the Heralds). Bibliographic lists of Armenian periodicals have been created in various countries, by different authors during last 100 years. All these lists, after their publication have been criticized by bibliographers, because a lot of errata and incomplete descriptions and titles. The reason is simple – Armenian periodicals were published in many countries, and are preserved in different libraries, armenological centers and private collections. And because of this, it's impossible to indicate all titles in one publication, many periodicals are described without seeing them. In the National Library of Armenia the database of Armenian periodicals is in process of creation, which has a lot of advantages in comparison with paper based publication. Correction of errors and typos in this database is very easy, digital surrogates of the periodical are attached to the relevant bibliographic record. Computer is generating indexes of the editors, cities and countries, and printing houses. More than 5700 bibliographic records and 2 million digitized pages are in Open Access domain, and are freely available to the end users. The database is available from the URL <http://tert.nla.am/>.